

Ewa Andrysiak

Cezary Biernacki - historyk, bibliofil i bibliograf, współpracownik redakcji Encyklopedii Powszechnej Orgelbranda - jako symbol swojej epoki

Acta Universitatis Lodzianis. Folia Librorum 15, 7-25

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ewa Andrysiak

**CEZARY BIERNACKI – HISTORYK, BIBLIOFIL I BIBLIOGRAF,
WSPÓLPRACOWNIK REDAKCJI ENCYKLOPEDII POWSZECHNEJ
ORGELBRANDA – JAKO SYMBOL SWOJEJ EPOKI**

Pośród ciekawych postaci XIX stulecia mniej znany jest Cezary Biernacki – kaliszczanin, później obywatel stolicy. Był historykiem miasta i regionu, ale inicjował i współuczestniczył w wielu przedsięwzięciach o charakterze kulturalno-wydawniczym w Warszawie, jak i w grodzie nad Prosną. Poza tym jego pasją było kolekcjonowanie książek i dokumentów historycznych, co w tym czasie nie było z pewnością przypadkiem odosobnionym, ale pasja ta doprowadziła go do zgromadzenia doborowej biblioteki.

LITERATURA PRZEDMIOTU

Literatura na temat Cezarego Biernackiego nie jest zbyt obszerna, obejmuje zaledwie kilka biogramów i artykułów. Życiorys Biernackiego opublikował w *Polskim Słowniku Biograficznym* (t. 2, 1936) Stanisław Piotr Koczorowski. Swoje miejsce znalazł Biernacki w wydanym w 1972 roku pierwszym tomie *Słownika pracowników książki polskiej* pod redakcją Ireny Treichel. Hasło opracowała Krystyna Bielska, autorka *Bibliografii starych druków kaliskich do końca XVIII w.* (1980).

W *Wielkopolskim słowniku biograficznym*¹ brak hasła poświęconego Biernackiemu. Nie zapomniano o nim natomiast w *Słowniku biograficznym Wielkopolski południowo-wschodniej – ziemi kaliskiej*² oraz w drugim tomie

¹ *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa 1981, wyd. 2 - 1983.

² E. Andrysiak, *Biernacki Cezary*, w: *Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej – ziemi kaliskiej*, t. 1, red. H. Tadeusiewicz, Kalisz 1998, s. 42-43.

*Szkoły Kaliskiej*³ – wydawnictwie poświęconym dzisiejszemu I Liceum Ogólnokształcącemu im. Adama Asnyka – obejmującym biogramy nauczycieli i wychowanków.

Wspomnienia pośmiertne w 1896 r. poświęcili Biernackiemu Stanisław Herburt-Heybowicz na łamach „Gazety Kaliskiej”⁴ i Michał Brensztejn w „Wiadomościach Numizmatyczno-Archeologicznych”⁵. Krótkie wspomnienie zamieścił też „Dziennik Poznański”⁶. W 1930 r. zarys biograficzny Biernackiego pióra Mieczysława Wawrzynieckiego opublikowała „Ziemia Kaliska”⁷ – pismo Towarzystwa Przyjaciół Książki w Kaliszu.

Kolejny artykuł o Biernackim ukazał się dopiero w 1980 r., Edward Polanowski zaprezentował postać Biernackiego w miesięczniku *Południowa Wielkopolska* w cyklu: portrety kaliskie. Uzupełnienia do artykułu na łamach tego samego pisma zamieścił Józef Pietras⁸.

Wzmianki o Biernackim przynosi artykuł pióra Andrzeja Lechowskiego *Księgozbiór Zygmunta Glogera*⁹ i *Zarys historii Kasy im. Mianowskiego* opracowany przez Zygmunta Szweykowskiego¹⁰, a także praca Polanowskiego *Życie literackie Kalisza 1870-1907*¹¹. Hasło „Biernacki Cezar” do *Wielkiej encyklopedii powszechnej ilustrowanej* opracował Władysław Smoleński¹², podobizna Biernackiego z informacją o nim znalazła się w *Encyklopedii powszechnej Orgelbranda*¹³.

Najnowszy artykuł pióra Krzysztofa Walczaka i Ewy Andrysiak, w którym Biernacki znalazł należne mu miejsce opublikowany został w „Roczniku

³ Tamże, *Biernacki Cezary*, w: *Szkoła Kaliska. I Liceum Ogólnokształcące im. Adama Asnyka w Kaliszu. Nauczyciele i wychowankowie*, red. K. Walczak, Kalisz 1998, s. 33-34.

⁴ [S. Herburt-Heybowicz] Prandota, *Cezary Biernacki*, „Gazeta Kaliska” 1896, nr 16, s. 3.

⁵ M. E. Brenstein (Brensztejn), *Cezary Biernacki*, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne” 1896, nr 1, s. 34-35.

⁶ „Dziennik Poznański” 1896, nr 26, s. 5.

⁷ M. Wawrzyniecki, *Cezary Biernacki*, „Ziemia Kaliska” 1930, nr 3, s. 96-98.

⁸ E. Polanowski, *Cezary Biernacki*, „Północna Wielkopolska” 1980, nr 1, s. 4; J. Pietras, *Jeszcze o Biernackim*, tamże 1980, nr 2, s. 7.

⁹ A. Lechowski, *Księgozbiór Zygmunta Glogera*, w: *Rok Glogerowski. Materiały z sesji popularnonaukowej, Białystok, 10 listopada 1985 roku*, Warszawa 1986.

¹⁰ „Nauka Polska” 1932, t. 15, s. 27.

¹¹ E. Polanowski, *Życie literackie Kalisza 1870-1907*, Warszawa 1987.

¹² *Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana*, t. 7, nakład i druk S. Sikorskiego, Warszawa 1892, s. 780.

¹³ S. Orgelbranda *Encyklopedia powszechna z ilustracjami i mapami*, t. 2, Warszawa 1898, s. 444.

Biblioteki Narodowej” pt. *Koncepcja edycji „Album starożytności kaliskich” w świetle listu Cezarego Biernackiego do Alfonsa Parczewskiego*¹⁴.

Artykuły pióra Biernackiego ogłoszone w „Kaliszaninie” odnotowuje bibliografia E. Polanowskiego *Materiały historyczne w „Kaliszaninie”*¹⁵, a wydane prace *Bibliografia polska XIX stulecia* K. Estreichera¹⁶.

Wiele interesujących informacji przynoszą listy pisane w latach 1874-1878 przez Cezarego Biernackiego do Alfonsa Parczewskiego dotyczące przede wszystkim spraw kaliskich.

CEZARY BIERNACKI – BIOGRAFIA

Biernacki trojga imion: Cezary (Cezariusz) Augustyn Ludwik urodził się 27 sierpnia 1827 r. w Kaliszu. Ojciec jego Józef Kalasanty, kontroler kasy głównej guberni kaliskiej poślubił w roku 1826 Cecylię Chylewską (zmarłą w 1834 r.), z którą miał dwóch synów, wymienionego Cezarego i Ludwika Zefiryna Hipolita Antoniego (ur. 1831). Z drugiego związku z Elżbietą Chylewską (ślub 1836) urodziły się dwie córki Natalia Sabina (ur. 1837) i Cecylia Józefa Klementyna (ur. 1839)¹⁷.

Naukę w Szkole Wojewódzkiej Kaliskiej rozpoczął Biernacki pod koniec lat 30., gdzie zapisał się jako uczeń uzdolniony artystycznie. Dwukrotnie odnotowano jego nazwisko w Złotej Księdze Szkoły Wojewódzkiej w Kaliszu, w roku szkolnym 1840/41 i 1842/43. Pochwałę otrzymał „...za pilność i szczególniejsze odznaczanie się w rysunkach”. Naukę kontynuował w szkole średniej w Warszawie i Radomiu.

¹⁴ E. Andrysiak, K. Walczak, *Koncepcja edycji „Album starożytności kaliskich” w świetle listu Cezarego Biernackiego do Alfonsa Parczewskiego*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2008, R. 39-40, s. 99-118.

¹⁵ E. Polanowski, *Materiały historyczne w „Kaliszaninie”*, „Rocznik Kaliski” 1978, t. 11, s. 199-226.

¹⁶ K. Estreicher, *Bibliografia polska XIX stulecia*, wyd. 2, t. 2, Kraków 1961, s. 331.

¹⁷ A. Boniecki, *Herbarz polski. Uzupełnienia i sprostowania do części I*, Warszawa 1901, s. 152 ; S. P. Koczorowski w *PSB* podaje, że Biernacki był synem generała Gabriela Józefa. Tę błędną informację powtórzył J. Pietras w art. *Jeszcze o Biernackim* i E. Polanowski w *Życiu literackim Kalisza*. Kwestie te wyjaśnia art. W. Marszałka *Generał brygady Józef Gabriel Biernacki*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1994, nr 4, s. 12. Generał J. G. Biernacki był dwukrotnie żonaty; z pierwszego związku z Katarzyną ze Stokowskich miał dwie córki: Józefę i Bibianę oraz syna Honoriusza Jana Kantego, natomiast z drugiego z Józefą z Komorowskich miał córkę Albertynę. Cezary Biernacki zatem nie był synem gen. J. G. Biernackiego.

Po ukończeniu szkoły średniej starał się o pobyt stały w Warszawie i posadę urzędnika, otrzymał pracę w Archiwum Komisji Przychodów i Skarbu. W czasie powstania styczniowego (1863) należał do ugrupowania „czerwonych”. Kalectwo nie pozwoliło mu na czynny udział; „nie idzie »do lasu«, – jak napisał Mieczysław Wawrzeński – ale działa słowem wśród zwolenników czynnego wystąpienia”¹⁸. Po upadku powstania pracował w dziale kontroli kuponów Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej.

Osiedlenie się Biernackiego w Warszawie nie przerwało jego związków z Kaliszem, z miastem rodzinnym utrzymywał stałe kontakty zarówno osobiste jak i korespondencyjne, przede wszystkim z Józefem Szaniawskim¹⁹, Adamem Chodyńskim²⁰, Stefanem Gillerem²¹ i Alfonsem Parczewskim²². Przyjazdy Biernackiego do miasta odnotowywała prasa („Kaliszanin”), a miejscowi literaci urządzali przyjęcia na jego cześć. Nie zawsze stosunki z ludźmi układały się poprawnie o czym świadczy m.in. fragment listu Biernackiego z 27 marca 1878 r. skierowany do Alfonsa Parczewskiego: „Jeżeli Szanowny Pan zerwał stosunki z Redakcją Kaliszanina jako bliżej w sprawę i praktyki tego pisemka wtajemniczony, jakże ja nie miałem tak samo uczynić, doznawszy od tych panów tak nieprzyzwoitego ze mną obejścia; żeby kilku numerów za moją ciężką i bezinteresowną pracę nie przysłać, to żaden Żyd hebes ostatni by tak ze mną nie postąpił!! – Pisać już o tym więcej nie warto”²³.

¹⁸ M. Wawrzeński, *Cezary Biernacki...*, s. 97.

¹⁹ Józef Szaniawski (1805-1879), archiwista, w latach 1853-1879 pracownik kaliskiego archiwum. W „Roczniku urzędowym guberni kaliskiej” wydał *Dokumenty i akta dotyczące historii miast guberni kaliskiej* (1871); publikował na łamach „Kaliszanina”.

²⁰ Adam Chodyński (1832-1902), badacz przeszłości Kalisza i jego regionu, prawnik, literat; współzałożyciel pisma „Kaliszanin” (1870), autor artykułów i druków dotyczących dziejów miasta i regionu, m. in. *Kieszonkowej kroniczki historycznej miasta Kalisza* (1885).

²¹ Stefan Giller (1834-1918), poeta i prozaik, pisał pod pseudonimem Stefan z Opatówka, nauczyciel gimnazjum w Kaliszu.

²² Alfons Parczewski (1849-1933), prawnik, działacz społeczny i polityczny, obrońca mniejszości narodowych, szczególnie Łużyc, profesor Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, w latach 1922-1924 rektor wileńskiej uczelni. Członek licznych organizacji i stowarzyszeń, powstających często z jego inicjatywy, w wielu przypadkach także ich prezes, członek szeregu towarzystw naukowych.

²³ Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie (LPAHW), Zespół nr 1135 Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie (TPN w Wilnie), inw. nr 16 Profesor Prawa Uniwersytetu Wileńskiego A. Parczewski (A. Parczewski), sygn. 447, k. 88.

Interesował się Biernacki także wydawnictwami dotyczącymi Kaliskiego. W grudniu 1877 r. pochwałił wybór warszawskiej tłoczni Józefa Bergera, w której drukowano *Rejestr poborowy Województwa Kaliskiego 1618-1620* opracowany przez Alfonsa Parczewskiego. Bergera uważał za pedantycznego polskiego drukarza i nie zgadzał się pod tym względem z opinią Parczewskiego. Pisał:

„Nie mógł lepiej poradzić Panu Wolff do wyboru Drukarni jak Bergera, gdyż ta ze wszystkich warszawskich jest najlepszą bo najsumienniejszą. – o osobowości p. Bergera to tylko Panu widzę potrzebę nadmienić, że niesłusznie go nazwałeś w liście powolnym Niemcem; oprócz samego nazwiska, jest on czystej wody Polakiem, krakowianinem. – Znam go z bliska i dobrze od lat 25ciu przeszło”²⁴.

Zainteresowania historyczne i bibliofilskie pozwoliły Biernackiemu na zbliżenie się z ówczesnym środowiskiem naukowym i literackim stolicy. Pod wpływem historyka Juliana Bartoszewicza (1821-1870)²⁵ kształtowały się zainteresowania naukowe Biernackiego, rzetelność badawcza i dbałość w opracowywaniu szczegółów. Przyjaźnił się także z księdzem Franciszkiem Krupińskim²⁶ i Wincentym Korotyńskim²⁷ – współpracownikami *Encyklopedii powszechnej* Samuela Orgelbranda.

²⁴ LPAHW, Zespół nr 1135 TPN w Wilnie, inw. nr 16 A. Parczewski, sygn. 161, k. 11-12; list datowany: Warszawa d. 15.XII.[18]77.

²⁵ Julian Bartoszewicz (1821-1870), nauczyciel, bibliotekarz, edytor źródeł historycznych. Odbył studia historyczno-literackie na uniwersytecie w Petersburgu (1838-1842). W latach 1842-1866 pracował jako nauczyciel. Jako historyk interesował się szczególnie epoką saską. Swoje prace ogłaszał w czasopismach warszawskich. Od 1859 współpracował z *Encyklopedią powszechną* Samuela Orgelbranda, zamieścił w niej ok. 1300 artykułów. W 1862 został kustoszem Biblioteki Głównej w Warszawie. Zbiory naukowe i artystyczne odziedziczone po ojcu syn K. Bartoszewicz w 1928 przekazał miastu Łodzi. – W. Albrecht-Szymanowska, *Bartoszewicz Julian, w: Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny*, t. 1, Warszawa 2000, s. 37-38.

²⁶ Franciszek Krupiński (1836-1898), pijar, filozof, bibliotekarz; od 1861 był kierownikiem Studium Teologicznego, 1865-1866 rektorem kolegium przy ul. św. Jana w Warszawie, od ok. 1860 bibliotekarzem w tym kolegium. W 1890 prywatny księgozbiór oddał w depozyt J. Dawidowej do Czytelni Dziel i Pism Naukowych w Warszawie. J. Buba, *Krupiński Franciszek*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa 1972, s. 475.

²⁷ Wincenty Korotyński (1831-1891); w latach 1851-1857 był kopistą, a następnie sekretarzem Ludwika Kondratowicza. W 1856 debiutował w „Bibliotece Warszawskiej” wierszem „Nad kolebką”. W 1857 wyjechał do Wilna, współpracował z „Teką Wileńską” (1857-1858) i „Kurierem Wileńskim” (1857-1865), od 1858 współpracownik Muzeum Archeologicznego. Brał udział w opracowywaniu *Słownika języka*

Cezary Biernacki ożenił się – jak pisał M. Wawrzyniecki – z piękną modystką Marią Weissensteiner, ale życie osobiste nie ułożyło mu się. Małżeństwo nie było dobrane, Biernacki był kaleką, od uszkodzenia kręgosłupa w młodości pozostał mu trwały ślad – garb. Młoda małżonka nie rozumiała też kolekcjonerstwa i bibliofilskich upodobań męża. Dochodziło do rozdzwieków i w końcu separacji. Po wielu latach małżonkowie zamieszkali razem, ale raczej ze względów materialnych.

Około 1893 r. Biernacki zapadł na zdrowiu. Zaopiekowali się nim wówczas przyjaciele – filozof ksiądz Franciszek Krupiński, artysta malarz Józef Buchbinder oraz ekonomista Józef Wawrzyniecki – tworząc przyjacielski komitet opieki nad chorym. Przełożony Biernackiego na Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej inżynier Schönfeld – „sam zamięłowany zbieracz” – poczynił starania, dzięki którym dyrekcja Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej opłacała koszty przewlekłej choroby Biernackiego²⁸. Pogorszenie się stanu zdrowia (paraliż i choroba umysłowa) spowodowało konieczność przeniesienia Biernackiego do szpitala Jana Bożego w Warszawie, gdzie zmarł 27 stycznia 1896 roku. Pochowany został na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

PRACE NAUKOWE I BIBLIOGRAFICZNE

Cezary Biernacki obok Adama Chodyńskiego – historyka zamięłowania i Józefa Szaniawskiego – archiwisty, zaliczany jest do pionierów badań nad historią Kalisza. „W chwilach wolnych od zajęć obowiązkowych zamięłowaniem oddawał się pracy naukowej”²⁹, którą rozpoczął opublikowaną w 1857 r. w „Bibliotece Warszawskiej” rozprawą pt. *Jezuici w Kaliszu*. Praca do dziś zachowała wartość, bowiem po Biernackim nikt nie podjął się opracowania historii zakonu jezuitów w Kaliszu. W „Bibliotece Warszawskiej” zamieścił Biernacki jeszcze w 1859 r. *Ustęp z historycznego opisu miasta Kalisza* i w 1867 r. *O ważności przywilejów*.

polskiego (wyd. 1861 M. Orgelbrand). Po upadku powstania styczniowego i likwidacji w Wilnie prasy w języku polskim powrócił w 1866 do Warszawy. Był współpracownikiem „Gazety Warszawskiej” i „Tygodnika Ilustrowanego”, „Kroniki Rodzinnej” (1874-1890) i „Tygodnika Powszechnego” (1878-85). Od 1866 należał do zespołu autorskiego *Encyklopedii powszechnej* S. Orgelbranda. W latach 1869-1877 redagował *Kalendarz polski ilustrowany Jana Jaworskiego*. – E. Aleksandrowska, *Korotyński Wincenty*, w: *Dawni pisarze polscy...*, t. 2, Warszawa 2001, s. 199-200.

²⁸ M. Wawrzyniecki, *Cezary Biernacki...*, s. 97.

²⁹ „Dziennik Poznański” 1896, nr 26, s. 5.

Publikował Biernacki w „Tygodniku Ilustrowanym” (*Maszyna Wyroczna*) i „Kłosach” artykuły o treści archeologicznej, dalej w „Kaliszaninie”, „Echu Trzeciego Zakonu św. O. Franciszka”, w „Dzienniku Warszawskim” ogłosił materiały do życiorysu Antoniego Malczewskiego, w „Archiwum Komisji Historycznej” Akademii Umiejętności – materiały do historii miast w Polsce.

W roku 1882 na wystawie Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie eksponowano obraz Jana Matejki „Hołd pruski”, który stał się bodźcem do napisania przez Biernackiego broszury pt. *Hołdy pruskie podług źródeł dziejowych*, wydanej w tym samym roku³⁰. W rozprawie zebrał autor opublikowane dotąd materiały, wykorzystał m. in. *Volumina Legum* i *Codex diplomaticus*. Szczególnie starannie opracował hołd z 1525 r., czyli hołd przedstawiony przez Matejkę na obrazie.

Polska Akademia Umiejętności w Krakowie w 1886 r. wydała pracę Biernackiego pt. *Rejestr wozów skarbnych od miast i miasteczek Rzeczypospolitej koronnych na wyprawę wojenną r. 1521 dostarczonych*³¹.

Poważna część dorobku naukowego Biernackiego dotyczy Kalisza. Pisał o zabytkach przeszłości w kościele Panny Marii³², o znajdującej się tam rzeźbie z epoki Wita Stwosza, przedstawiającej Matkę Boską³³, patenie z czasów Mieczysława Starego³⁴ czy zaginionej bez śladu ławce z płaskorzeźbą z wyobrażeniem gilotyny.

Na łamach „Kaliszanina” opublikował artykuły poświęcone obrazowi Rubensa (*Słowo o obrazie Rubensa w kościele Św. Mikołaja*, 1871), synodom kaliskim (*Synody kaliskie rzymskokatolickie w dawnej prowincji gnieźnieńskiej*, 1871), dziejom bractwa strzeleckiego (*Bractwo Strzeleckie w Kaliszu z dodatkiem spisu królów tarczanych*, 1873), czy aresztowaniu w Kaliszu w 1343 r. księcia Karola Luksemburczyka (*O przyaresztowaniu księcia Karola Luksemburczyka margrabiego morawskiego roku 1343 w mieście Kaliszu*, 1882).

Biernacki zabierał głos w sprawach współczesnych, czego przykładem była kwestia budowy ratusza, w związku z którą opublikował *Memorandum w przedmiocie budowy gmachu nowego ratusza w mieście Kaliszu*³⁵, a jego głos miał niewątpliwie wpływ na zmianę pierwotnego zamiaru budowy gmachu w innej części miasta, a nie na posadach poprzedniego budynku.

³⁰ C. Biernacki, *Hołdy pruskie podług źródeł dziejowych*, Warszawa, Gebethner i Wolff, druk. S. Orgelbranda synów, 1882, 54, [2] s.

³¹ Odbitka z „Archiwum Komisji Historycznej Akademii Umiejętności w Krakowie” t. 3.

³² [S. Herburt-Heybowicz] Prandota, *Cezary Biernacki...*, s. 3.

³³ „Tygodnik Ilustrowany” 1877 seria III, t. 4, s. 97.

³⁴ Tamże, 1880 seria III, t. 10, s. 108, 117.

³⁵ „Kaliszanin” 1877, nr 99, s. 397.

Wypowiadał się także w kwestiach dotyczących kościoła św. Mikołaja, związanych z odlewaniem nowego dzwonu³⁶, budową wieży³⁷, czy odnowieniem figury Jezusa ukrzyżowanego³⁸.

Do dziś budzi zainteresowanie artykuł Biernackiego *Jeszcze o pierwszych drukach kalendarzy kaliskich* z 1887 r. znany tylko z opisu bibliograficznego, bowiem dotychczas nie udało się odnaleźć rocznika „Kaliszanina” z tego roku³⁹. Wydaje się, że podstawę artykułu mogła stanowić część hasła „Kalendarze” („Kalendarze kaliskie”) opracowanego prawdopodobnie w części także przez Biernackiego, a zamieszczonego w *Encyklopedii Powszechnej* S. Orgelbranda (t. 13 Warszawa 1863)⁴⁰.

Czy pracował Biernacki także nad monografią Kalisza trudno dziś dociec, ale zbierał do niej materiały. „Dla poratowania bardzo zagrożonego zdrowia” – jak sam napisał – w czerwcu 1876 r. wyjechał na urlop do Galicji. Był we Lwowie, gdzie zatrzymał się u Agatona Gillera⁴¹ oraz w Krakowie. „W obu miejscach, – pisał – pomimo ciężkiego osłabienia po kilka godzin dziennie pracowałem w bibliotekach: Zakładu Ossolińskich i przy Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie do monografii historycznej m. Kalisza ciekawe porobiłem wyciągi. – z biblioteki Ossolińskich wydawano mi nawet rękopisy do domu, co zawdzięczam łaskawym względom nieodżałowanego śp. A.[ugusta] Bielowskiego”⁴². We Lwowie poznał się z Wojciechem Kętrzyńskim⁴³.

³⁶ Tamże, 1879, nr 79, s. 324-325.

³⁷ Tamże, 1877, nr 72, s. 290.

³⁸ Tamże, 1872, nr 101, s. 404.

³⁹ Dane bibliograficzne podaje S. Dybowski w artykule *W sprawie bibliografii Kalisza*, „Ziemia Kaliska” 1957 nr 1.

⁴⁰ Pod hasłem brak podpisu autora bądź autorów.

⁴¹ Agaton Giller (1831-1887), urodzony w Opatówku pod Kaliszem, publicysta, konspirator, uczestnik powstania styczniowego, działacz niepodległościowy; organizator Muzeum Polskiego w Raperswilu.

⁴² LPAHW, Zespół nr 1135 TPN w Wilnie, inw. 16 A. Parczewski, sygn. 161, k. 12-12v; list Biernackiego do A. Parczewskiego datowany: Warszawa d. 15.XII.[18]77.

A. Bielowski (1806-1876), poeta, historyk, bibliotekarz; od VIII 1845 do końca życia pracował w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich, od V 1869 pełnił funkcję jego dyrektora. Zainicjował *Monumentów Poloniae Historica* (od 1864). Był redaktorem czasopisma „Biblioteka Ossolińskich” (t. 1-12, 1862-1869 i nowej serii z. 1-3, 1874-1876), ogłosił szereg tekstów staropolskich, opracował 2 wydanie *Słownika języka polskiego* S. B. Lindego. – M. Górkiewicz, *Bielowski August*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa 1972, s. 66-69.

⁴³ Wojciech Kętrzyński (1838-1918), historyk, bibliotekarz; od IX 1868 do IV 1870 pracował w Bibliotece J. K. Działyńskiego w Kórniku, od V 1873 związany był z Zakładem Narodowym im. Ossolińskich we Lwowie, od 1876 dyrektor Biblioteki

i Aleksandrem Hirschbergiem⁴⁴, w Krakowie z kolei z Józefem Szujjskim⁴⁵, Józefem G. Majerem⁴⁶, Władysławem Wisłockim⁴⁷, Żegotą Paulim⁴⁸, Adamem Belcikowskim⁴⁹, Stanisławem Smolką⁵⁰, Michałem Bałuckim⁵¹, Władysławem

ZNiO. J. Turska, *Kętrzyński Wojciech*, w: *Słownik pracowników książki polskiej...*, s. 405-406.

⁴⁴ Aleksander Hirschberg (1847-1907), historyk, bibliotekarz, bibliofil; sekretarz naukowy Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (X 1875), później (od XII 1876) kustosz Biblioteki Ossolińskich. Właściciel bogatej biblioteki. – H. Wołoszczanowa, *Hirschberg Aleksander*, w: *Słownik pracowników książki polskiej...*, s. 332.

⁴⁵ Józef Szujjski (1835-1883), historyk, twórca krakowskiej szkoły historycznej, polityk, literat, właściciel księgozbioru. Był członkiem Komisji Bibliograficznej Akademii Umiejętności w Krakowie, pracował nad bibliografią druków polskich XV-XVI w. K. Estreichera (tom dodatkowy *Bibliografii polskiej*, 1875). Zgromadzony księgozbiór, zgodnie z jego wolą, syn Władysław ofiarował w 1891 r. miastu Nowy Sącz; stał się on podstawą do utworzenia, istniejącej do dziś, Biblioteki Miejskiej im. J. Szujjskiego w Nowym Sączu. J. Długosz, *Szujjski Józef*, w: *Słownik pracowników książki polskiej...*, s. 882.

⁴⁶ Józef Grzegorz Majer (1808-1899), lekarz, fizjolog, antropolog; prof. UJ, w latach 1845/46-1847/48 i 1862/63 – dziekan, 1848/51 i 1865/66 – rektor. Przez wiele lat prezes Tow. Nauk. Krakowskiego, przekształconego z jego inicjatywy w AU (1872); pierwszy prezes AU do 1890. Członek honorowy Poznańskiego TPN oraz Warszawskiego Tow. Lekarskiego, dr h.c. UJ i Uniw. Lwowskiego. Autor 160. publikacji, głównie z zakresu fizjologii, historii medycyny i antropologii; współzałożyciel „Rocznika Wydziału Lekarskiego” UJ. – G. Marmon, *Majer Józef Grzegorz*, w: *Słownik biograficzny historii Polski*, t. 2, red. J. Chodera i F. Kiryk, Wrocław 2005, s. 907.

⁴⁷ Władysław Wisłocki (1841-1900), historyk literatury, bibliotekarz, bibliograf; od XI 1869 kustosz Biblioteki Zakł. Nar. im. Ossolińskich, w III 1874 objął stanowisko kustosa Biblioteki Jagiellońskiej, na którym pozostał do śmierci. Założyciel, redaktor i wydawca „Przewodnika Bibliograficznego” (1878-1900). – I. Turowska-Bar, *Wisłocki Władysław*, w: *Słownik pracowników książki polskiej...*, s. 965-966.

⁴⁸ Pauli Żegota (1814-1895), historyk, etnograf, bibliotekarz; od 1870 do śmierci bibliotekarz Biblioteki Jagiellońskiej, wydawca źródeł do dziejów UJ. Zgromadził cenną bibliotekę, głównie polonika z XV-XVII w. – W. Marmon, *Pauli Żegota (Ignacy) Jakub*, w: *Słownik biograficzny historii Polski*, t. 2..., s. 1127.

⁴⁹ Adam Belcikowski (1839-1909), dramaturg, historyk literatury, poeta, bibliotekarz; dr filozofii (1865), w 1870 uzyskał habilitację na Uniw. Jagiellońskim. Od 1876 pomocnik bibliotekarza (od 1903 skryptor) w Bibliotece Jagiellońskiej, gdzie pracował do końca życia. W latach 1873-1876 sekretarz Komisji Bibliograficznej Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności. – M. Wójcik, *Belcikowski Adam*, w: *Słownik pracowników książki polskiej...*, s. 53.

⁵⁰ Stanisław Smolka (1854-1924), historyk; po uzyskaniu w 1875 habilitacji na UJ pracował tam do emerytury (1902), w latach 1908-1919 był dyrektorem Archiwum Krajowego Akt Grodzkich i Ziemskich w Krakowie, w 1912-1917 – dyr. Muzeum

Seredyńskim⁵², spotkał się także Karolem Estreicherem, z którym znajomość zawarł już wcześniej w Warszawie.

Na uwagę zasługuje udział Biernackiego „w ważnych wydawnictwach współczesnej mu epoki”. W połowie 1856 r. rozpoczęły się przygotowania do największego i najambitniejszego dzieła Samuela Orgelbranda – *Encyklopedii powszechnej*. Nawiązane zostały kontakty z autorami, rozpoczęto współpracę z wybitnymi przedstawicielami ówczesnego świata nauki i pióra.

W składzie zawiązanego w 1858 r. komitetu redakcyjnego znaleźli się: Kazimierz Władysław Wójcicki – folklorysta, historyk-amator i współpracownik pism warszawskich; Leon Rogalski – historyk, współautor encyklopedii Glücksberga; Fryderyk Henryk Lewestam – krytyk literacki, historyk literatury i dziennikarz. W komitecie redakcyjnym działali również Józef Grajner – pisarz i etnograf oraz Franciszek Maksymilian Sobieszczański – historyk i publicysta. Funkcję redaktora naczelnego miał sprawować Józef Ignacy Kraszewski, współpraca okazała się jednak trudna w realizacji ze względu na ówczesne miejsce zamieszkania pisarza (Wołyń)⁵³.

Encyklopedia ukazywała się zeszytami (po 3 w miesiącu), a pierwszy trafił do prenumeratorów 1 października 1859 r. Orgelbrand od początku borykał się z trudnościami. Liczba subskrybentów, sięgająca początkowo blisko 3 tysięcy – po wybuchu powstania styczniowego w 1863 roku spadła poniżej tysiąca.

Ks. Czartoryskich w Krakowie, 1919-1924 – prof. KUL. Był czynnym członkiem AU. Opublikował ok. 80 prac, m. in. *Mieszko Stary i jego wiek* (1881), *Polityka Lubeckiego przed powstaniem listopadowym* (1907). – A. Stępnik, *Smolka Stanisław, w: Słownik biograficzny historii Polski*, t. 2..., s. 1413.

⁵¹ Michał Bałucki (1837-1901), komediopisarz, prozaik, poeta, publicysta. W 1863 włączył się przypuszczalnie do pracy konspiracyjnej. W 1863 był dwukrotnie aresztowany, do końca 1864 przebywał w więzieniu. W latach 1866-1868 redagował (wraz z A. Szczepańskim) tygodnik dla kobiet „Kalina”, współpracował z krakowskim „Krajem”, w 1869-1870 z „Kłosami” oraz pismami warszawskimi. Autor wierszy, komedii oraz powieści i nowel, m. in. poruszających problem powstania styczniowego. W. Albrecht-Szymanowska, *Bałucki Michał, w: Dawni pisarze polscy...*, t. 1, Warszawa 2000, s. 29-32.

⁵² Władysław Seredyński (1841-1893), historyk, pedagog, bibliotekarz; od 1863 kustosz zbiorów muzealnych i bibliotecznych Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, w 1873 po utworzeniu Akademii Umiejętności i przejęciu przez nią zbiorów TNK, nadal pracował na stanowisku kustosza Biblioteki AU, z którego ustąpił w 1885. B. Schnaydrowa, *Seredyński Władysław, w: Słownik pracowników książki polskiej...*, s. 809.

⁵³ H. Olkiewicz, *Od a do Z czyli o encyklopediach i encyklopedystach*, Warszawa 1988, s. 152-153.

Wielu prenumeratorów zrezygnowało z encyklopedii na rzecz udziału w powstaniu, wielu zginęło, a wielu udało się na emigrację⁵⁴.

W tym trudnym okresie stanowisko sekretarza redakcji *Encyklopedii powszechnej*, po Józefie Grajnercie⁵⁵ (który brał udział w powstaniu), objął Cezary Biernacki.

Stanisław Herbut Heybowicz pisał:

„... Biernacki wziął czynny udział w charakterze sekretarza komitetu redakcyjnego, stawszy się zarazem jedną z najenergiczniejszych podpór przedsięwzięcia prowadzonego na skalę rozległą i jedyne podówczas w tak szerokim zakresie na całej przestrzeni ziem słowiańskich”⁵⁶. Nieco pewnie przesadził Herbut-Heybowicz pisząc dalej: „w tak oplakany stan rzeczy, wobec zniechęcenia zrozpaczonego wydawcy, potrzeba było niemałych starań i zabiegów, iżby istnienie dalsze wydawnictwa zapewnić dla korzyści ogółu krajowego, a duszą tych zabiegów, prawdziwym bodźcem tak dla wydawcy, jako też i dla zmniejszonego redakcyjnego grona był niestrudzony i niepokonany żadnymi przeszkodami Biernacki”⁵⁷.

Michał Brensztejn natomiast napisał, iż rozprawa *Jezuici w Kaliszu* opublikowana w 1857 r. „Od razu zwróciła uwagę ówczesnego świata naukowego w Warszawie na osobę jej autora, tak, że gdy księgarz Samuel Orgelbrand przedsięwziął wydawanie swej wielkiej „Encyklopedyi”[!], zaprosił go na współpracownika, a z czasem nawet na głównego jej sekretarza, którym też pozostał do zupełnego ukończenia tego wielkiego wydawnictwa”⁵⁸.

Mimo niezwykle trudnego okresu i bardzo wysokich kosztów publikacji, wydawca – Samuel Orgelbrand – doprowadził wydawnictwo do końca. *Encyklopedia* przewidziana początkowo na 15 tomów, rozrosła się do 28; ostatni ukazał się w 1868 r., kilka tygodni przed śmiercią Orgelbranda⁵⁹.

⁵⁴ Tamże, s. 153.

⁵⁵ Józef Grajner (1831-1910), urzędnik, pisarz-popularyzator, etnograf, uczestnik powstania 1863/64; pracownik biurowy Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego w Warszawie, autor utworów poetyckich (wiersze, bajki), utworów scenicznych, powiastek historycznych. Założyciel i redaktor czasopisma ludowego „Zorza” (1866-1887). Sekretarz i współpracownik *Encyklopedii powszechnej* S. Orgelbranda. M. Dereżyński, *Grajner Józef*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 8, Wrocław 1959-1960, s. 535.

⁵⁶ [S. Herbut-Heybowicz] Prandota, *Cezary Biernacki...*, s. 3.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ M. E. Brenstein (Brensztejn), *Cezar Biernacki...*, s. 34-35.

⁵⁹ Kolejne edycje encyklopedii ukazały się w latach 1872-1912: Nowe wydanie t. 1-12 1872-1876 + Suplement 1879; stereotypowe wyd. 1883-1884; następne z il. i mapami t. 1-18 Warszawa 1898-1904 i 1911-1912.

W pierwszym wydaniu *Encyklopedii powszechnej* S. Orgelbranda (1859-1868) hasła autorstwa Biernackiego (podpisane inicjałami C. B.) znajdujemy – poza tomem pierwszym – we wszystkich pozostałych, czyli w tomach 2-28, są to zarówno hasła osobowe jak i rzeczowe. Biernacki opracował 460 haseł, o różnej objętości, liczących od kilku wersów do kilku stron formatu 15x23 cm. Najobszerniej opracował hasło Kalisz (liczy blisko 11 stron).

126 opracowanych przez Biernackiego haseł to hasła osobowe, pośród których są jezuici (Jerzy Barszcz, Stanisław Bielicki, Mikołaj Cichowski »Cichovius«, Kasper Drużbicki, Piotr Fabrycy, Jerzy Gengel), pijarzy (Glicery Józef Baxter, Szymon Bielski, Anioł Dowgird), franciszkanie (Jan Kazimierz Biernacki, Józef Biernacki), bernardyni (Piotr Andrzej Błachowicz), księży (Tomasz Bederman, biskup Boguchwał herbu Poraj, Jan Kanty Chodani – kanonik katedralny wileński, ks. Józef Gacki, Feliks Jaroński), uczeni (Józef Bogucicki, Stanisław Górski, Marcin Wadowita – profesorowie Akademii Krakowskiej, Stanisław Duńczewski – prof. Akademii Zamojskiej), malarze (Paweł Delaroche, Ignacy Gierdziejewski), rytownicy i sztycharze (Fryderyk John, Adolf Fryderyk Dietrich, Wilhelm Hondius), lekarze (Karol Marcinkowski, Józef Struś), autorzy i wydawcy map (G. Freudenhamer, C. B. Glassbach, Jan i Wilhelm Jansonowie, Tobiasz Konrad Lotter), prawnicy (Grzegorz Czaradzki, Ignacy Daniłowicz – „znakomity prawoznawca litewsko-polski”, Jan Czarnkowski), kronikarze (Godzisław Baszko zwany Paskiem, Piotr Dusburg – kronikarz zakonu Krzyżaków, Stanisław Chwalczewski).

Wiele haseł dotyczy literatury, są tu poeci: Stefan Garczyński, Piotr Gorczyn – „wierszopis z czasów Zygmunta”, Jan Gundulicz – poeta illyryjski), pisarze: Ewa z Wendorffów Felińska – „znana z kilku miłych powieści”, Zenon Fisz, Elżbieta z Krasińskich Jaraczewska – „zaliczona do rzędu celniejszych powieściopisarzy polskich”, Adam Gorczyński – „znany w literaturze krajowej utalentowany dramatyk i powieściopisarz”, Walery Łoziński, Tytus Szczeniowski pseud. Izaślaw Blepoński (literat).

Wśród opracowanych przez Biernackiego haseł znaleźć można także związane z książką, by wymienić księgarzy krakowskich Franciszka Cezarego (także drukarz) i Jana Pawła Cezarego oraz Jana Aleksandra Gorczyzna, czy dziennik polityczny „Times”.

Z innych warto wymienić opracowane przez Biernackiego biogramy etnografa Adama Czarnockiego znanego w literaturze pod nazwiskiem Zoriana Dołęgi-Chodakowskiego, Hermana Gizewiusza – „apostoła polszczyzny w Prusach”, Łukasza Gołębiowskiego – „zasłużonego badacza dziejów ojczystych i starożytności”, prezydenta Stanów Zjednoczonych Abrahama Lincolna, mieszczanina i obywatela krakowskiego Mikołaja Wierzyńka, węgierskich mężów stanu Stefana Szechenyi i Władysława Teleky i in.

Był Biernacki autorem haseł geograficznych, poza hasłem Kalisz opracował wiele innych miast i miejscowości, m. in. Żółkiew, Toruń, Gniezno, Kruszwica, Kórnik, Horodło, Stanisławów, Wschowa, dalej hasła związane z rzekami (Niemen) i jeziorami. Na uwagę zasługują także hasła rzeczowe, wymienić tu można m. in. cło w Polsce, cystersi, dziesięciny, kasztelan (kasztelania), konfederacje, kresy, ofiara, świętopietrze, wybraniectwa.

Hasła zamieszczone w tomie czwartym *Encyklopedii powszechnej* S. Orgelbranda (Bułat, Buława, Buńczuk, Bursy, Buzdygan) opracował także Biernacki dla *Wielkiej encyklopedii ilustrowanej*, wydawanej nakładem i drukiem S. Sikorskiego od 1890 r.; znajdujemy je w tomie dziewiątym (1893) podpisane kryptonimem: C-r B-cki

Współpracował Biernacki również ze *Słownikiem geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, część historyczna hasła Kalisz opracowana została głównie na podstawie jego artykułu publikowanego w *Encyklopedii powszechnej Orgelbranda*. Hasło Czarny Szlak opatrzone podpisem: (*Enc. Org., C. Br.*), zatem i w tym przypadku chodzi o autorstwo Biernackiego.

Zamiar opracowania *Słownika geograficzno-statystycznego* ogłosił w roku 1878 w „Wędrowcu” Filip Sulimierski, wychowanek Szkoły Głównej. Przychylne opinie skłoniły pomysłodawcę do rozszerzenia planów i wydania słownika geograficzno-statystycznego z dołączeniem historii każdej miejscowości.

W związku z brakiem funduszy na wydanie dzieła, na łamach „Wędrowca” opublikował Sulimierski odezwę z prośbą o pomoc materialną i współudział w opracowywaniu słownika. W „Odezwie” redakcji z dnia 1 marca 1879 roku zamieszczona została lista około 130 nazwisk bezinteresownych współpracowników, ustalona została także nazwa wydawnictwa – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Redaktorami wydawnictwa zostali Filip Sulimierski, Władysław Walewski i Bronisław Chlebowski⁶⁰.

Słownik zaczął wychodzić w 1880 r., co miesiąc ukazywał się 5-arkuszowy zeszyt. Redaktorzy borykali się jednak z trudnościami, mieli kłopoty z pozyskaniem współpracowników, różny był też poziom nadsyłanych materiałów⁶¹. Na początku 1885 r., po ukazaniu się pięciu tomów wydawnictwa, zmarł jego inicjator i kierownik Filip Sulimierski. Obowiązki redaktora przejął wówczas Bronisław Chlebowski, który przy współudziale Józefa Krzywickiego (wychowanek b. Szkoły Głównej) kontynuował

⁶⁰ *Od Redakcji*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 14, Warszawa 1895, s. 1.

⁶¹ Tamże, s. 2-4.

wydawanie dzieła. Prac nad *Słownikiem* nie przerwała również śmierć jego wydawcy, w kwietniu 1890 r. zmarł Władysław Walewski⁶².

Ogółem w pracach nad *Słownikiem* brało udział ponad 150 osób, wielu autorów pracowało z redakcją przez dłuższy czas⁶³. Lista osób zamieszczona w tomie drugim obejmuje zarówno stałych współpracowników, jak i tych którzy wspierali wydawnictwo służąc dobrą radą, nadsyłając różnego rodzaju materiały (drukowane, rękopiśmienne, mapy i inne). Na liście tej odnotowano nazwisko Biernackiego, ale wydaje się, iż do stałych współpracowników *Słownika* nie należał. Potwierdza to artykuł *Od Redakcji* (t. 14), w którym pośród osób przez dłuższy czas stale pracujących ze *Słownikiem* nazwiska Biernackiego brak.

Biernacki brał też czynny udział w pracach komitetu redakcyjnego zbiorowego wydania dzieł Jana Kochanowskiego⁶⁴.

Cezary Biernacki gromadził materiały do bibliografii druków kaliskich, sporządził katalog obejmujący 200 XVII-wiecznych druków, który przesłał następnie Karolowi Estreicherowi do *Bibliografii polskiej*.

W 1882 r. Komitet Kasy im. Mianowskiego, dostrzegając rolę źródeł bibliograficznych podjął starania o rozpoczęcie prac nad przygotowaniem spisów: chronologicznego i przedmiotowego do *Bibliografii polskiej XIX stulecia* Karola Estreichera. „Przy nich dopiero »Bibliografja« [!] nabierać zacznie znaczenia dzieła naukowego, dla historii [!] literatury bezpośrednią już przedstawiającego użyteczność”⁶⁵, a to Komitet Kasy miał przede wszystkim na względzie. Kandydatami do wykonania pracy zostali Edward Minkowiecki⁶⁶, któremu powierzono spis chronologiczny i Cezary Biernacki, który miał opracować spis przedmiotowy. Plan zrealizowany został częściowo, Edward Minkowiecki z Zygmuntem Komarnickim⁶⁷, dzięki środkom otrzymanym z Kasy, opracowali spis chronologiczny druków z lat 1800-1870 do tomu 10 *Bibliografii* (1885), skorygowany następnie i przygotowany

⁶² Tamże, s. 5.

⁶³ Tamże, s. 7.

⁶⁴ M. Wawrzeniecki, *Cezary Biernacki...*, s. 97.

⁶⁵ Cyt. za: Z. Szwejkowski, *Zarys historii Kasy im. Mianowskiego*, „Nauka Polska” 1932, t. 15, s. 27.

⁶⁶ Edward Minkowiecki (1824-1890), bibliograf; autor *Wykazu pseudonimów używanych przez autorów polskich* (1881), *Spisu kryptonimów używanych przez autorów polskich* (1881), *Spisu bibliograficznego pamiątek mających związek z historią lub literaturą polską* (1882). – L. Zakrzewska, *Minkowiecki Edward*, w: *Słownik pracowników książki polskiej...*, s. 597.

⁶⁷ Zygmunt Komarnicki (1809-1883), literat, historyk, nauczyciel, bibliotekarz. – A. Lewandowska, *Komarnicki Zygmunt Erazm Tymoteusz*, w: *Słownik pracowników książki polskiej...*, s. 432.

do druku przez samego Estreichera⁶⁸. Z nieznanych przyczyn nie doszło natomiast do przygotowania spisu przedmiotowego przez Biernackiego.

DZIAŁALNOŚĆ WYDAWNICZA

Zamiłowanie Biernackiego do pięknych druków przejawiało się w sporządzonym przez niego bibliofilskim wydaniu (facsimile) podobizny pisma świętego Wojciecha⁶⁹. Praca wydana została w okładce przypominającej kartę z inkunabułu. Druk wyszedł w 1875 r., odbity został w nakładzie zaledwie 50 egzemplarzy, które Biernacki rozesał najbliższym znajomym i kolegom „na niwie literackiej”⁷⁰.

Informacje o projekcie wydawniczym, w który zaangażował się C. Biernacki przynosi „Kaliszanin” z 1878 r. W marcu tego roku pismo donosiło, iż grupa znanych kaliszan-społeczników w osobach Adama Chodyńskiego, Alfonsa Parczewskiego i Seweryna Tymienieckiego⁷¹ zaangażowała się w projekt wydania albumu pamiątkowego dla Józefa Ignacego Kraszewskiego, w związku z przypadającym w 1879 r. jubileuszem 50-lecia pracy twórczej pisarza.

Zachowane w Litewskim Państwowym Archiwum Historycznym w Wilnie listy Cezarego Biernackiego do Alfonsa Parczewskiego potwierdzają poparcie zamiaru wydania „Album starożytności kaliskich” dla Kraszewskiego. W odpowiedzi na list Parczewskiego Biernacki przedstawił szczegółowy projekt całego wydawnictwa⁷², opisując jego układ, rozpiął 39 kart „Albumu”. Podkreślił jednak, że historia miasta zasługuje na stworzenie kolejnych kilkudziesięciu kart.

Wydawnictwo przedstawiające widoki Kalisza i ziemi kaliskiej w założeniach Biernackiego miało liczyć od 40 do 60 tablic w formacie „Tygodnika Ilustrowanego”. Biernacki proponował inicjatorom, by skorzystali z usług znanych wówczas fotografów warszawskich: Jana Mieczkowskiego w zakresie portretów, T. Chodźki i Konrada Brandla, znanych z wykonywania

⁶⁸ L. Zakrzewska, *Minkowiecki Edward...*, s. 597.

⁶⁹ *Podobizna pisma (facsimile) Św. Wojciecha*. Warszawa 1875, opisu stron 7; Estreicher. Wyd. 2, t. 2, s. 331.

⁷⁰ [S. Herburt-Heybowicz] Prandota, *Cezary Biernacki...*, s. 3.

⁷¹ Seweryn Tymieniecki (1847-1916), obrońca przy Trybunale Cywilnym w Kaliszu (od 1873), adwokat przysięgły (1876-1914), członek szeregu stowarzyszeń społecznych i kulturalnych. Bibliofil i kolekcjoner pamiątek historycznych, zabytków archeologicznych, dzieł sztuki i numizmatów.

⁷² LPAHW, Zespół nr 1135 TPN w Wilnie, inw. 16 A. Parczewski, sygn. 447, k. 88-90.

artystycznych widoków, czy znakomitego rysownika – Wojciecha Gersona. Mając na uwadze poziom wydawnictwa, podpowiadał inicjatorom by zwrócili się o wykonanie rysunku postaci księcia kaliskiego Bolesława Pobożnego do Jana Matejki. Inicjatorom pozostawił Biernacki ocenę projektu, sugerował jednak, by skorzystali z opinii kaliszczan w osobach architekta Franciszka Tournella⁷³ i malarzy Stanisława Barcikowskiego⁷⁴ i Józefa Balukiewicza⁷⁵.

„Album starożytności kaliskich” nie ukazał się, a jedną z przyczyn był zapewne brak funduszy na jego wydanie⁷⁶.

ZAINTERESOWANIA BIBLIOFILSKIE

Z zamiłowaniem gromadził Cezary Biernacki książki i dokumenty historyczne, a „zbierał je z takim zapałem, – pisał znający go Mieczysław Wawrzeńczycki – iż sprzedawał futro, by jakieś drogie nabyć dzieło”⁷⁷. Futra nie kupił już do końca życia. W wyniku tych zainteresowań powstała duża biblioteka tematycznie związana z Kaliszem. W 1893 r. zapewniał Wawrzeńczycki, że zebrał niemal komplet starych druków kaliskich, brakowało mu zaledwie dwóch czy trzech.

Korzystał z różnych okazji by wejść w posiadanie dokumentów bądź pośredniczyć w ich nabyciu. W grudniu 1874 r. zwracał się do kaliszczanina Alfonsa Parczewskiego o udzielenie informacji na temat pergaminowego rękopisu z połowy XV wieku, będącego własnością Witolda Wieczora, który miał podobno zamiar sprzedać go „jakiemuś spekulantowi za granicę”. Pisał Biernacki: „nastęcza się szczęśliwie pewna osoba, pragnąca ten rękopis

⁷³ Franciszek Tournell (1818-1880), budowniczy, architekt, m. in. współpracował przy wznoszeniu więzienia kaliskiego.

⁷⁴ Stanisław Barcikowski (ok. 1832-po 1897), artysta malarz i rysownik, nauczyciel rysunku i kaligrafii w kaliskim gimnazjum męskim. Seria jego rysunków ukazała się w *Album kaliskie* E. Staweckiego.

⁷⁵ Józef Tadeusz Balukiewicz (1831-1907), artysta malarz, konserwator obrazów, od 1874 r. nauczyciel rysunków w Szkole Realnej w Kaliszu; autor obrazów o tematyce historycznej, portretów, scen rodzajowych i religijnych. W latach 1868-1871 jego rysunki ukazały się w „Kłosach”

⁷⁶ Szerzej na temat tej inicjatywy patrz: K. Walczak, E. Andrysiak, *Koncepcja edycji „Album starożytności kaliskich” w świetle listu Cezarego Biernackiego do Alfonsa Parczewskiego...*, s. 99-118.

⁷⁷ M. Wawrzeńczycki, *Cezary Biernacki...*, s. 97.

od zagłady ocalić i upowszechniając go drukiem dla nauki spożytkować⁷⁸, pytał zatem Parczewskiego czy będący obecnie w jego posiadaniu dokument jest mu przez właściciela pożyczony, darowany czy sprzedany. Nie wiadomo jednak jaki był finał sprawy.

Szereg rękopisów przekazał Biernacki przyjacielowi Julianowi Bartoszewiczowi. Po śmierci Bartoszewicza (1870) uporządkował jego zbiory i określił ich zasób na 2171 egzemplarzy (książki i rękopisy).

O wielkości księgozbioru Biernackiego brak informacji. Całą bibliotekę, wraz ze zbiorami rycin i pamiątek przeszłości podarował przed śmiercią przyjacielowi Zygmuntovi Glogerowi⁷⁹, z zaleceniem oddania jej na użytek publiczny. Zbiory Biernackiego zasilły bibliotekę Glogera w Jeżewie. W roku 1911 Gloger, zgodnie z intencją Biernackiego, zapisał jego księgozbiór wraz ze swoimi zbiorami Bibliotece Publicznej w Warszawie. W zbiorze starodruków biblioteki Glogera wyraźny ślad stanowią i dziś wydawnictwa kaliskie (według A. Lechowskiego jest to przekaz C. Biernackiego). Między innymi zachowała się wydana w 1607 r. w Kaliszu książka pt. *Palma panińska albo rozprawa o stanie dziewiczym...* opatrzona zaskakującą dedykacją umieszczoną przy tytule: „Wielebnym w pan.zakonu ... niegodny proboszcz⁸⁰”, choć nie ma ona zaznaczonej proweniencji Cezarego Biernackiego.

W Dziale Starych Druków i Rękopisów Miejskiej Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy są dwie książki, w których znajdują się notatki pisane ręką Cezarego Biernackiego dotyczące danych bibliograficznych tych druków, są to dzieła wydane w Krakowie w 1642 r. (Kasjan Sakowicz, *Dialog...*) i 1644 r. (*Rozmyślenia nabożne św. Augustyna*). Jest także pierwszy druk kaliski – *Katechizm rzymski* (1603) – z notatką bibliotekarza, że karta tytułowa była faksymilowana przez Cezarego Biernackiego⁸¹.

⁷⁸ LPAHW, Zespół nr 1135 TPN w Wilnie, inw. 16 A. Parczewski, sygn. 161, k. 3, 4.

⁷⁹ Zygmunt Gloger (1845-1910), etnograf, archeolog, historyk, krajoznawca, działacz społeczny, kolekcjoner, zbieracz książek; mieszkał w Jeżewie na Podlasiu, prowadził tam gospodarstwo, jednocześnie pracował naukowo i społecznie. W Jeżewie gromadził pamiątki historyczne, wykopaliska, dokumenty i książki, tworząc tzw. Muzeum; zbiory, zgodnie z ostatnią wolą Glogera, trafiły do kilku instytucji. Autor *Encyklopedii staropolskiej ilustrowanej* (t. 1-4, 1900-1903). Był współzałożycielem Towarzystwa Krajoznawczego w Warszawie (1906) i jego prezesem (do 1910). J. Ryś, *Zygmunt Gloger*, w: *Słownik biograficzny historii Polski*, t. 1..., s. 447-448.

⁸⁰ A. Lechowski, *Księgozbiór Zygmunta Glogera...*, s. 79.

⁸¹ Informacja Aliny Komornickiej z Działu Starych Druków i Rękopisów Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy; z 3 marca 2008 r.

Pieczołowicie gromadzone przez Biernackiego druki miejscowych oficyn stracił Kalisz bezpowrotnie. W roku 1930 o zwrot księgozbioru wystąpił magistrat Kalisza, ale podjęte przez prezydenta miasta Mieczysława Szarrasa⁸² starania nie przyniosły rezultatów⁸³.

PODSUMOWANIE

Znający osobiście Biernackiego Stanisław Herburt-Heybowicz napisał o nim:

„W życiu prywatnym łączył Cezary Biernacki niepospolite zalety prawości i szlachetności z ujmującą dobrocią, która pociągała ku niemu serca wszystkich, co go znali bliżej, a do których należał i piszący te słowa. [...] Do zalet, którymi się odznaczał, należy mu policzyć i tę mianowicie, iż najchętniej udzielał innym wszelakich wskazówek, których źródłem służyć mogła jego rozległa na polu dziejoznawstwa wiedza zdobyta niezmierną i usilną pracą”⁸⁴.

I właśnie tą wiedzą dokładał się Cezary Biernacki do organicznej pracy drugiej połowy XIX wieku. Poprzez udział w ważnych przedsięwzięciach tego okresu stanowi symbol swojej epoki, a jednocześnie jest jednym z wielu działających podobnie w tym czasie.

⁸² Mieczysław Szarras (1881-1952), bankowiec, urzędnik, działacz społeczny; od 1906 pracował w Dyrekcji Szczegółowej Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego w Kaliszu, od 1917 był dyrektorem kaliskiego oddziału Banku Ziemiańskiego przy TKZ. W VIII 1919 został radnym rady miejskiej, w 1912 powołany został na wiceprezydenta miasta, w latach 1924-1934 był prezydentem Kalisza. Był członkiem wielu towarzystw i instytucji społecznych, oświatowych, kulturalnych i sportowych. J. A. Splitt, *Szarras Mieczysław*, w: *Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej...*, t. 1, s. 269-271.

⁸³ „ABC Kaliskie” 1930, nr 31, s. 2.

⁸⁴ [S. Herburt-Heybowicz] Prandota, *Cezary Biernacki...*, s. 3.

Ewa Andrysiak

**CEZARY BIERNACKI – A HISTORIAN, A BIBLIOPHILE
AND BIBLIOGRAPHER, A CONTRIBUTOR OF EDITORIAL STAFF
OF ORGELBRAND UNIVERSAL ENCYCLOPAEDIA – AS A SYMBOL OF HIS TIME**

This article remembers the life and activity of Cezary Biernacki (1827-1896), a historian of Kalisz and surrounding region, who played his part in some important works of the 19th century: *Orgelbrand Universal Encyclopaedia* and *The Geographic Dictionary of the Kingdom of Poland and other Slav countries*. The topics of consideration are also the bibliography works and publishing activity of Biernacki and his bibliophile passion and the history of his library.